

10-75948807

sretni petrović

O SUDBINI ISTORIJE

Za Hegela, koji je istorijsku metodu podigao na viši stepen, rečeno je da njegov vlastiti pojam istorije predstavlja proces u kojem sve više iztežava ono istorijsko. Kao da iz same te istorije, tog živog vrela afirmacije i negacije ljudskog, proističu one suprotne snage: ZA nešto drugo — u odnosu na drugo od čega se ljudsko razlikuje, i PROTIV onog „drugog“ — jer tog drugog više nema. Kao da se, naime, u samom čoveku, koji je u žarištu svetske istorije poništavaju obe one moći; i najpre, nestaje jedna od onih manijehjskih snaga prozračujući time radost one druge da bi zatim, i ova druga preahla.

Razlog za sumnju o postojanju stvarnog napretka u Hegelovom pojmu istorije, mnogi nalaze u njenom unapred određenom ocrtanom putu „mogućeg“ razvika, na kojem se „sve zbiva umno“. Možda ova istorija nikada stvarno i ne počinje? Ne postoji!

I

Zanimljivo je ponovo se vratiti onom spornom pitanju koje je nastalo između hegelovskih shvatačenja ljudske istorije i egzistencijalističkog pojma istorijskog čoveka. Retko ko ne misli danas, da se istorija kod Hegela dovršava u sadašnjosti i, budući da se je već zbilja, da predstavlja nešto prošlo, minulo. Na ovu drugu istoriju, iz nacrta u „Sein und Zeit-“, u kojoj „čovek još uvek nije“, gleda se kao na pravu istoriju čoveka koja neprestano biva, postaje, koja je okrenuta budućnosti. Stiče se dojam da iz osnovna Hegelova patologizma izbija nepomirljiva ambicija za poricanjem stvarnosti i neprestanim izrastanjem protivrečnih mogućnosti ljudske drame sa svetom. Nestaje je suprotnost subjekta i objekta, čoveka i bića, postoji samo njihov sklad i pomirenje, koji su izraz poslednje etape „istorije duha“ apsoluta. Sam pojam sklada biva time doveden u pitanje. Naspram ovoga, stoji egzistencijalistički projekat čoveka (Dasein) kao bića koje se nikada ne može definitivno odrediti a da time ne prestane biti ono što jeste: da ne bude to

što jeste. On nikada „ne stiže do kraja“, uvek je na putu da bude; to je njegova bit.

Hegelovom „čoveku“, kome su unapred određene sve mogućnosti koje će se nužno objektivirati, nije preostalo drugo sem da se „postara“ da suzbije samovolju i slobodu na ovom putu „postajanja“ čoveka čovekom. Paradoksalno je, međutim, da je Hegel upravo bezgraničnim trujumom silo koje dovršio „putostolju čoveka“ na putu da u nužno postane ljudsko.

Primećujemo da se suprotnost ovih istorija pokazuje kao suprotnost esencijalizma i egzistencijalizma. Ukažimo i na drugu stranu ove razlike. Kako je čovek prevashodno misaono biće, to i pojam mogućnosti — odnosno otudennja, Hegel uzima u spekulativnom smislu. Unapred datim identitetom duha i materije, i na drugu stranu (u egzistencijalizmu), njihovim stalnim nemirima i nepostojanju, obeležavaju se „sklad“ i „drama“ u osnovama ovih epohalnih filozofija hegelijanizma i egzistencijalizma. Dok Hegel tvrdi harmoniju, egzistencijalisti veći nemir unutar bića i mišljenja, čoveka i sveta. U ljudskom, u istoriji, još uvek, kažu filozofi egzistencije, preostaje nešto što čovek može da učini. Da „neantizuje fakticitet“. Pojam „ništenja“ mnogome pomeću na smisao Hegelovog pojma otudennja. Bitna im je razlika u mogućnosti njihova trajanja. Proces „očovečenja čoveka“ (otudennje) za egzistencijaliste je neprestan i večan. Hegel međutim, stoji na suprotnom gledištu. Njegovo konačno dovršenje čoveka, koje je pretpostavo, mora potražiti neki novi smisao; čovek je prestaje biti cilj za i po sebi — to je već minuli lik u kojem se duh našao. On postaje sredstvo da se dođe do božanstva, do onog apsolutnog. Ostavlja se istorija, to prolazno vremeno bitisanje egzistencije i podiže k Nebu. Egzistencijalistički čovek, naprotiv, nije još završio (niti će to moći!) borbu za Sebe unutar sebe samog — ovide i sada, na Zemlji. On se još bori za Olimp, bar ne kao čovek, „Sein und Zeit-“, „L'ère et neant-“. „Bog je mrtav, „postoje samo ljudi“, uzviliše Gec u Sartreovom delu. Ovaj nemir u samom jezgru bivstvovanja, ova nemogućnost da

subjekt i objekt, misao i biće, duh i telo postanu Jedno, potvrđuje misao da je za filozofiju egzistencije pojam *irracionalnog* (telesno, objekt) neuništiv, nesavlađiv. Egzistencijalizam implicira dualizam. Ono mistički koje je Hegelu došlo predajom bogate tradicije, doprinelo je, pored drugih uticaja, konstituisanju Hegelovog idealističkog monizma.

U fenomenu „straha“ (i „testokobe“) otkriva se nemoć egzistencije da potpuno postane drugo, da živi život stvari. To je doživljaj u kojem egzistencija čoveka Sebe kao biće razlikuje od drugog, kao biće koje se neprestano bori da bude apsolutno. U stalnom vraćanju izvoru, početku, ogleda se bitni smisao čoveka, njegova osuđenost da samo čovek bude. Egzistencija ne može samu sebe nikada prevazići, nikada zaboraviti da se njena sudbina nalazi u granicama Neba i Pakla iz kojih tek crpe svoju snagu i životnost. Ona je većno razapeta između onoga što jeste i onoga što bi moglo biti. Na zemlji uvek još ostaje da se nešto uradi za dobro čoveka!

II

Da li se ipak, filozofije čoveka, Hegela i egzistencijalista, u toj meri protivstavljaju jedna drugoj da je njihovo komuniciranje jedva, ili uopšte nemoguće? Je li zaista opravdano njihovo unutrašnje suprotnost odrediti kao suprotnost: opšteg — pojedinačnog, esencije — egzistencije, većnog — prolaznog? Istina je da je Hegelov pogled bio više okrenut Nebu, onom apsolutnom, kao što su egzistencijalisti ovde, na zemlji, u ovom neprestanom bivanju videli smisao ljudskog bitisanja. Budući da se ipak ljudska drama u celini odjvlja na relaciji ovoga sada i onoga završenog — pa se tako i ne može zamisliti pravo egzistiranje bez neprestanog provaljivanja granica trenutnog postojanja, mi ga nećemo pretpostaviti da bi

Hegel i egzistencijalisti mogli provesti zajedno dobar deo puta. Hegelov pojam totalnog čoveka gledan je u perspektivi mogućnosti apsolutnog znanja. Polazeći od činjenice da ljudski duh stalno napreduje, nemački mislilac pretpostavlja mogućnost njegovog totalnog uspešaja do apsolutnog, u kojem se ispoljava trujum znanja nad nespoznavanjem, subjekta nad objektom, duha nad materijom. Nevolja je u tome što je Hegel „namerno“ zaboravio da je čovek ne samo svեսno nego i prirodno biće, te da opštim napretkom svesti može napredovati i moć irracionalnog, onog prirodnog u čoveku. Hegelova je misao da se sve potčinjava razumu i u njemu ukida. Nedozvoljeno je, ipak, gledati na Hegela, kao filozofa koji je izgubio sluh za ovo naše, ljudsko vreme, vreme „pukog življenja“. On ga je „namerno“ izostavio tražeći viši, trajniji osnov i smisao ljudskog. Koliko je u tome uspeo stvar je one unutrašnje poruke koju nam pruža njegova misao u celini. Apsolutnim trujumom čoveka nad prirodom Hegel je uspešno dovršio ono optimističko nastojanje koje se dužom osećalo u spekulativnoj filozofiji Nemaca, koje počinje čuvenim Kantovim „kopernikanskim obrtom“.

U filozofiji egzistencije, kao antipodu Hegelovom racionalizmu — kako se verovalo, nalazimo niz stavova u osnovi esencijalistički fundiranih. Često se njima više tvrdi nego što je to stvarno moguće izvesti jednom doslednom dedukcijom iz osnovna egzistencijalističke koncepcije. Jaspersov paradoks o „neizrecivosti egzistencije“ ukazuje na težišni problem egzistencijalne analitike bitisanja. Heideggerova „smrt“ služi, pored ostalog, i za prikazivanje „egzistencijalno-ontološkog pojma konačnosti. „Smrt“ je negacija svih mogućnosti: i onih koje su bile tu — neiskorišćene, i onih koje su činile aktualnu bit egzistencije.

Pojam „smrti“, sa izričitim karakteristikama Hegelovog „totaliliteta“ i „apsolutnog“, predstavlja „apsolut praznog“. Razlika njihova je u kvalitetu. Hegelov je pozitivan, ovaj negativan. Totalno puno i totalno prazno. Ovim pojmom „smrti“, se doduše, dovodi u sumnju Heideggerov pojam čoveka kao bića mogućnosti; čovek je slabiji nego što stvarno jeste, kao što je u Hegela moćniji nego što realno jeste. Heideggerov čovek neće nikada postati vladalac sveta; Hegelov duh se otrže od svega, ostavljajući ga zaboravu. Obe se misli, Hegela i Heideggera dodiruju: ljudsko u čoveku stalno teži da bude Sve, ono apsolutno, ma da nikada ne stiže da to „do kraja“ bude, budući da još uvek ostaje nešto što bi „ponovo“ moglo biti.

III

Ideja sinteze obeju epohalnih misli, optimizma i pesimizma, kojim nalazimo u Sartrovom „Kritici dialektičkog uma“, ponovo upućuje na Marxa koji je u revolucionarnom i potresnom veu, pre ovog, uočio one prave izvore iz kojih su i racionalistički humanizam Nemaca i egzistencijalistički humanizam, crpili svoju životnost. Marx je spoznao granice ovog protivrečnog središta iz kojeg je htelo da stvoriti „sklad“ u jednoj dialektičkoj sintezi! samih ovih suprotnosti. Preuzevši Hegelov optimizam i podmetnuvši njegovoj koncepciji „rada“ realističko značenje, izgradio je veličanstvenu viziju čoveka shvaćenog kao društveno-istorijsko biće, koje je u isti mah i misaono (društveno-opsšte) i prirodno (racionalno-pojedinačno) biće. Po Marxu emancipacija čoveka je moguća tek društveno-ekonomskom emancipacijom u budućnosti. Zabluda je, međutim, pomisliti da je Marx ovim samo pomerio granice Hegelovom kraju istorije, te da je opšta društvena emancipacija u isti mah konačno dovršenje izgradnje i sama čoveka. U onom trenutku budućnosti, u kojem se dovršava opšta ljudska emancipacija, Marx vidi samo „kraj“ klasne, neprave istorije čoveka i početak pravog ljudskog bitisanja. Pojam sukoba i borbe nije time dozajavan.

SA OVOGODIŠNJEG POZORJA:

nešto valja menjati

U javnosti su, poslednjih godina, dati kupni prigovori Jugoslovenskim pozorišnim igrama u Novom Sadu. Govorilo se čak i o njihovoj neisplativosti. To je nesmišljeno i kratkovidno. Međutim, izvesno je da Pozorje već godinama stoji pred jednom činjenicom koja je opasna i razorna. To je pitanje selektora programa. U lutanju i nesnalaženju oko toga nađeno je zaista najgore rešenje: da vrednovanje celokupnog godišnje dramske produkcije u Jugoslaviji čini jedan jedini čovek. Da takav autoritet kojim slučajem i postoji, prvi bi mu posao bio da se takvog zadatka ne laća. Ako je savestan, a ne lakomisljen čovek.

Dakle, o Pozorju se više ne može govoriti kao o kole objektivnijoj smotri dometa jugoslovenskog teatra. Selekcija je neprirodna, krojena uskim merilima i najširim ovlašćenjima jednog čoveka.

Bez obzira što je ovogodišnji selektor jedan nesumnjivo darovit i lucidan čovek i nikom slučaju ne potcenjujući ono što je na XII pozorju prikazano kao jedan od mogućih vidova našeg pozorišnog trenutka, postoji bojazan da je jedna ovakva, u suštini herostratska selekcija nanela neocenjive štete domaćoj dramaturgiji; svim onim brojnim delima i ostvarenjima koja su ostala izvan estetskog i društvenog vizira jednog nužno uskog gledanja. Time je naravno doživelo veliki hendikep i samo Pozorje kao institucija koja, po svom osnovnom, ali na žalost često izneveravanom konceptu, konceptu mobilnosti i stimulansa našeg pozorišnog života, ima dubok smisao i pravo na tradicionalnost.

Znači, nešto valja menjati. Ovogodišnje Pozorje, međutim, i pored oštih prigovora selekcijom, predstavlja prodor dvoje hrabrih pisaca: Aleksandra Popovića i Mihe Remeca. Njihovi tekstovi su uspehi da u punoj oštirini ukazu na neke deformacije našeg društvenog razvoja („Razvojni put Bore Snaj-

dera“), kao i da otvore problem obračuna između ličnosti i procesa revolucije („Radionica oblaka“). Međutim, sadržajno, po volumenu i objektivnosti scenske palete, ostala se izvesna uniformisanost i proizvoljnost, a još češće primitivnost. Sem u slučajevima pozorišta iz Novog Sada i Ljubljane, zatajila su traganja za jednim čistijim scenskim izrazom. Stiće se utisak da je ovog proleća Pozorje donelo veliku utehu neizvijenim i netalentovanim rediteljskim egzibicionistima. Zbunjuje i odsustvo komedijsko-satičnih žanra na ovom Pozorju, tim pre što je to poslednjih godina bio najrasprostranjeniji i možda i najznačajniji vid našeg scenskog kazivanja, najživlja evokacija stvarnosti i imperativ naše duhovne klime.

Inače, ovogodišnje Pozorje bilo je sadržajno i izvodakli neujednačeno. Estetsko-scenski prilici tekstovi bili su siromašni i proizvoljni, a još češće primitivni. Sem u slučajevima pozorišta iz Novog Sada i Ljubljane, zatajila su traganja za jednim čistijim scenskim izrazom. Stiće se utisak da je ovog proleća Pozorje donelo veliku utehu neizvijenim i netalentovanim rediteljskim egzibicionistima. Zbunjuje i odsustvo komedijsko-satičnih žanra na ovom Pozorju, tim pre što je to poslednjih godina bio najrasprostranjeniji i možda i najznačajniji vid našeg scenskog kazivanja, najživlja evokacija stvarnosti i imperativ naše duhovne klime.

O SAVLAĐIVANJU TZV. PROVINCIJSKOG KOMPLEKSA

Kad govorimo o stvaralačkom aktu, o groznicu stvaranja, za nas postaju irelevantne činjenice gde pisac živi i pod kojim uslovima stvara. Ako je jedan pisac analitički proverio sebe rikoovskim mačem pitanja: mora li po svaku cenu stvarati u najintimnijem času bića; onda se on unapred prihvatio greha i rizika, bez čega nijedna plemenita literarna tvorovina nije sačinjena.

Ona se pisac rešio da pomena imentne osnove na kojima treperi njegovo

Petar POPOVIĆ

stvaralačko biće. Onda je iz jednog promejenog ugla doživljavanja sveta pristao da traži za smislom i gluvju pustinjii apsurda. I kad njegov glas niko ne čuje, on deluje u tužnoj metafizičkoj praznini, bez straha što svoju krv roni i pretvara u lirski božur, u si i hleb poezije.

Pruživši još na početku putovanja ruku davulu (A „Davo je logičar“ kaže Dante), pisac će u toku svog kratkog života stalno da teži oslobođenju. Ali je zauvek izgubio slobodu. I povratka nema.

Za njega više nema klupe na kojoj bi se odmorio. Nema luke u koju bi uplovio. Nema ulice u zavijaču u koju bi se vratio. Nema žene koja bi ga otrgla od tog stravičnog mučenja, od pogibeljnii avantura duha. Svaka inklinacija ka izlazu bi ga zatim gurnula u još veći solipistički jaz.

„Vas niko nije terao da pišete svoje delo. A kad ga jednom iznesete na tržište, sve što mu se bude desilo, sve što doživite, morate prihvatiti bez pogovora“ otkrili, na jednom mestu, ovako je govorio Fokner.

Nama je u ovom trenutku sve ovo potrebno. Vi se možda sećate kolika se prašina digla posle mog napisa u „Novostima“, pod naslovom koji je sam urednik nametnuo: „Neka se pesnici takmiče“. Dok sam je na Karadordevu 24. u Šapcu dobio bezbroj pisama, u kojima ljudi od pera podržavaju moj predlog na zadovoljajući način; dotle su u Beogradu pesnici krugovi primili to sa omalovažavanjem, sa krajnjim nihilizmom. „Šta hoće ovi?!“, „Novosti“ su objavile samonekoliko priloga za diskusiju. Međutim, znam tačno, da su slobodnija razmišljanja o literarnoj klmi kod nas ostala u kožu. U tom pravcu ima smisla govoriti još o savlađivanju tzv. „provincijskog kompleksa u literaturi“.

Mislim intimno: da je pisati dobro naj-

važnija stvar, a biti poznat pisac sasvim dijametralna. Živeti u metropoli ne znači i živetu u višim duševnim sferama. Što znači da pisac koji živi u provinciji ne treba uopšte da bude duhovno inferioran ni privatno ni u svom delu na svog pesničkog kolegu u velegradu. Obojici imaju isti materijal: reči. Od njega mogu da naprave impozantnu literarnu građevinu. Od talenta zavisi koji će od njih da kreira životno iskustvo u svom delu ne viši umetnički stepen, koje će odoleti iskušanjima vremena.

U ovom našem vremenu, kad se sve i svašta vaspostavlja kao pesma, kad se adolescencija i infantilitet u izrazu priznaju kao veliki dometi — govori nam sve to o odsustvu nečega; ili prave velike poezije, ili o odsustvu stvarnih estetskih kriterija. Dešava se ređe da neka knjiga objavljena u „ukletoj Žirovovoj provinciji, izgubljenoj u prostoru i vremenu“ doživi olovnu slavu, da bude proslavljena kao „bestseller“. Samo ono što je objavljeno u oficijelnim izdavačkim kućama dobija obavezno panegiričnu kritiku.

Kako onda savladati „provincijski kompleks“?

Treba ga savladivati otvaranjem novih književnih terena po raznim provincijskim mestima. Decentralizovati umetnost. Otvoriti nove poetske receptore. Stvoriti preko poslednjih entuzijasta u vremenu uslove za ozbiljniji i bogatiji književni rad. Biti jako kritičan prema tekstovima koji se objavljuju. Ne robotovati autoritetima. Naterati gradske oce da ustupe mladima mesto na osetljivim terenima, gde je njihova inertna aktivnost dotrajala.

Organizovati ovakve susrete na kojima neće biti mesta za one koji zloupotrebljavaju svojstva reči i onu dragocenu belinu novinskog prostora, na kojima se forsiraju literarna nedoćaošad oblapornih tipova i lažnih avangardi.

Stvoriti književna glasila koja će svojim unutrašnjim intenzitetom sadržaja i spoljnom armaturom prevazići šifardžijske i ukupljene časopise u metropoli. Postaviti ono što je nova spoznaja u umetnosti, ali zapušiti usta onima koji su poeziju shvatili kao sredstvo karijerizma. To i jeste smisao ovih susreta: stvarati literarne grupe po svim gradovima. Izći će sigurno iz njih neki nepatvoreni glasovi, koji će zapevati kako se dosad čulo čulo.

Zivodrag ŽIVKOVIĆ

1) Prilog za diskusiju na temu „Provincija, kultura, umetnost“ u Drugim majskim susretima pesnika u Toplici.